

Nově o Čapkovi a Bulgakovovi

Známý ruský bohemista Sergej Nikolskij, který nedávno oslavil osmdesátiny a při této příležitosti ho presidium ČAV odměnilo vysokým vyznamenáním, oceňujícím jeho celoživotní bohemistickou práci, vydal nedávno zajímavou a objevnou studii o dvou velkých postavách evropské literatury XX. století Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova (nakladatelství INDRIK, Moskva 2001, str. 174 + fotopřílohy).

Vykládá a upřesňuje zde své dřívější názory na Čapkovu tvorbu utopicko-fantastického charakteru, hledá paralely u Bulgakova, s velkou přesností se snaží zjistit, nakolik je možné, že Bulgakov alespoň některé Čapkovy knihy znal (nejspíše prostřednictvím A. Tolstého) a vůbec sleduje osobitost a v jistém směru i blízkost jejich způsobu práce v tomto žánru. Jelikož u Čapka nenalezl jediný doklad jakéhokoliv ohlasu na Bulgakova, usuzuje, že ho vůbec neznal, a tím více se dostává na cestu úvah o obecných momentech literárního vývoje meziválečného období, které se projevují v dílech autorů, jejichž společenské zařazení, estetický profil a skoro vše ostatní je odlišné. To vše nejsou jen domněnky a hypotézy, ale velice pečlivě, do detailu doložená tvrzení, která nevyvolávají pochybnosti. Tyto detaily ovšem umožňují podpořit obecné soudy, odhalit stále naléhavěji žádaná konstatování o celkovém stylu literatury (a vůbec umění) XX. století, k němuž literárněvědný výzkum zvolna směřuje.

Druhý důležitý moment knihy je spojen s výkladem skrytých a zašifrovaných motivů. Autor se dotýká různých oblastí, ale nejvíce pozornosti věnuje zakódovaným jménům. U Čapka jsou to většinou známé věci, které sám Nikolskij už dříve popsal, přínos studie je ve výkladu takových jmen u Bulgakova. Ruská literární historie již shromáždila jisté množství případů, kdy za jménem literární postavy je skryta skutečná osobnost politického či kulturního života. Nikolskij toto vše shrnuje a kriticky posuzuje, ale přidává i své vlastní objevy.

Asi nejdůležitější je jeho pokus vysvětlit zakódovaná jména z hlásek, která nemusejí ve jménu literární postavy následovat za sebou v přesném pořádku jako u skutečné osobnosti, ale jsou seřazena jiným způsobem – přehozením, vynechávkami, přesmyčkami, opakováním atd. Tak například podle některých okolností (vnější podoba, způsob života, prorocký charakter kázání, spolupráce se sovětskými úřady) se autor studie domnívá, že pod jménem Otce Arkadije v románu *Mistr a Markéta* se skrývá satirický portrét tehdejšího metropolity Alexandra Vveděnského, podezřelého ze spolupráce s orgány bezpečnosti při konfiskaci církevního zlata. Důkaz spatřuje v tom, že příslušná pasáž textu „je doslova prořita řetězy hlásek, opakujících ve stejném pořadí hlásky jména Vveděnského. Doslova jakoby se ve vlnách tyto hlásky valily: VED...DN..., VD...EN..., VVE...DE..., V...VD...EN...N...S...K...I..., VE..., VED...“

Podobně zakódovaná nachází jména Lenina, Trockého, Lunačarského, Rykova, Tomského, Bucharina, Majakovského, Gorkého a dalších obecně známých osobností.

Zvláštní poznámku zaslouží jméno předsedy Massolitu Berlioze. Shoda se jménem známého hudebního skladatele vyvolává nejrůznější dohady, neboť v rovině vyprávění, založeném na životním materiálu Moskvy 30. let, je to jediné jméno, takto otevřeně shodné. Jak Nikolskij upozorňuje, dosavadní bádání vedlo k závěru, že zde možná působil Berliozovo autorství Fantastické symfonie s tématem d'abelského plesu, které i

v Mistrovi a Markétě má významné místo. Jiní uvažovali o tématu Fausta a Markětky u Berlioze vůbec atd.

Nikolskij přichází se zcela originálním výkladem, podle něhož v postavě Berlioze je zpodoběn Lenin. Zakódování hlásek zde pochopitelně nepřipadá v úvahu, proto zde nastupuje obsáhlý rozklad motivického charakteru, úvaha o postavení Berlioze ve struktuře díla a různé další momenty, které tvrzení podpírají. Čtenář měl poznat, že jde o Lenina z celé řady různorodých a vlastně nesouvislých fakt, takže domyslet se pravého smyslu této postavy je možné jen za určitých předpokladů. Připomeňme zajímavý a dosti pádný doklad, který autor studie pro potvrzení své teze uvádí. V archivních pramenech totiž objevil, že Bulgakov v určité fázi práce na románu chtěl dát svému hrdinovi, s nímž se čtenář setkává na prvních stránkách knihy, což jistým způsobem ovlivňuje vnímání dalšího textu, jméno Čajkovskij. Pak ovšem svůj názor změnil, podle Nikolského proto, že Čajkovského jméno po otci je Iljič, což by byl příliš otevřený náznak. Změnil proto příjmení a použil náznak jemnější – Michail Alexandrovič, což kopíruje jméno bratra Mikuláše II, velkoknížete Michaila Alexandroviče. To umožňovalo jen vzdálené a jemné paralely mezi predestinovaným panovníkem a skutečným budoucím vládcem Ruska pro ty, kteří jsou schopni se hlouběji zamyslet nad vztahem textu a reality.

Nikolského vývody jsou skutečně originální, a jak sám autor píše, nemusí být vždy plně oprávněné. Otevírají však cestu k dalším úvahám o jiných možnostech, než jsou dosavadní výklady, což je velmi užitečné. Kdo se s Bulgakovem jen trochu hlouběji seznámil, ten ví, že jeho dílo je mnohohvrstevné a struktura jeho jednotlivých textů (a zvláště Mistra a Markětky) připomíná mikroskopický obraz velmi složitého krystalu. Nahlédnout do něho co nehlouběji může být jen a jen ku prospěchu věci.

Milan Hrala

Dvě práce o ruské literatuře 20. století

Zahrádka, M.: *Ruská literatura XX. století (Literární proudy a osobnosti)*. Periplum, Olomouc 2003.

Východoevropské studie II. Východoevropská moderna a její evropský kontext II. Editor Ladislav Zdražil. Karolinum, Univerzita Karlova 2002.

Miroslav Zahrádka sumarizuje od 90. let 20. století své výzkumy ruské literatury v syntetických publikacích a učebních textech (mj. *Dogmata a živý literární proces*, Olomouc 1992; ruský psaná dvoudílná příručka s Janou Sovákovou *Литературные течения и личности русской литературы XX века*, Plzeň 2000 – přítomná publikace je upravenou českou verzí této příručky). Hned na počátku se vyjádřím k termínu „proud“ z podtitulu: je to překlad ruského „течение“, ale ani zde nemá obecnější terminologicky přijatelnou podobu. Tradičně se ruské „течение“ užívá jako užší dimeze pojmu „направление“, tedy romantismus bude ruský „направление“, zatímco „течение“ bude buď terminologicky nevyvážené, nebo to znamená směrový typ, např. „psychologický romantismus“. V českém užití se slovo „proud“ užívá přesně opačně: jde o jevy vy-